

re, bu konuda geliştirilen görüşlerin hemen hepsinde söz konusu harflerle aynı zamanda dikkat çekme hedefinin gözetildiğini kabul etmek mümkündür. Dolayısıyla bu telakki diğer yaklaşımların ortak noktası olması açısından dikkate değer gözükmetedir.

BİBLİYOGRAFYA :

*el-Muvatta*ʿ, “Kader”, 1; *Müsned*, IV, 289; Dârimî, “Fezâilü'l-Kurʾân”, 1; Buhârî, “Cumʿa”, 10, “Tefsîrü'l-Kurʾân”, 20; Müslim, “Cumʿa”, 65, 66; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 71, “Menâsik”, 56; Tirmizî, “Fezâilü'l-Kurʾân”, 16; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meʿâni'l-Kurʾân* (nşr. Ahmed Yûsuf Necâti – M. Ali en-Neccâr), Beyrut 1980, I, 368; İbn Hişâm, *es-Sîre*², III, 226; İbn Kuteybe, *Teʾvilü müş-kill'l-Kurʾân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1393/1973, s. 299-310; Hûd b. Muhakkem el-Hevârî, *Tefsîrü Kitâbillâhi'l-ʾaziz* (nşr. Belhâc b. Saîd Şerîfî), Beyrut 1990, I, 78; Taberî, *Câmiʾu'l-beyân* (Şâkirî), I, 205-224; Zeccâc, *Meʿâni'l-Kurʾân* (nşr. Abdülcelîl Abdüh Şelebî), Beyrut 1408/1988, I, 59-66; Nehhâs, *Meʿâni'l-Kurʾân* (nşr. M. Ali es-Sâbûnî), Mekke 1408/1988, I, 73-78; İbn Bâbevehy el-Kummî, *Meʿâni'l-aḥbâr* (nşr. Ali Ekber el-Gifârî), Beyrut 1410/1990, s. 22-28; İbn Cinnî, *el-Muḥtesib* (nşr. Ali en-Necdî v.dğr.), Kahire 1414/1994, II, 249; Bâkîllânî, *İcâzû'l-Kurʾân*, Kahire 1349, s. 47-49; a.mlf., *et-Takrîb ve'l-irşâd* (nşr. Abdülhamîd b. Ali Ebû Zenîd), Beyrut 1413/1993, I, 331; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 371-372, 378, 464; İbn Sînâ, *er-Risâletü'n-nirûziyye* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, *Nevedirü'l-maḥtûḥât* içinde), Kahire 1373/1954, V, 36-44; Gazzâlî, *Risâle fi ḥavâşş'i'l-hurûf* l-mübhemme fi evâilî's-süver, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 2128, vr. 33^a-66^b; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), I, 76-108; İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü'l-veciz*, Muhammediye 1982, I, 94-97; Taberî, *Mecmaʾu'l-beyân* (nşr. Fazlulah Tabâtabâî), Beyrut 1406/1986, I, 112-115; Süheylî, *er-Rauzû'l-ünûf* (nşr. Abdurrahman el-Vekîl), Kahire 1389/1969, IV, 418-421; İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesîr*, I, 20-22; V, 268-270; VII, 3-4, 97; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-gayb*, II, 2-12; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥât*, I, 260-294; Kurtubî, *el-Câmi*², I, 154-157; İbn Teymiyye, *Mecmûʿu fetâvâ*, XIII, 275; Nisâbü'rî, *Garâibü'l-Kurʾân*, I, 134-139; Kaşânî, *Tefsîrü'l-Kurʾân* l-Kerîm, Beyrut 1968, I, 13, 422, 520; II, 31, 256, 323, 348, 526 (eserin bu baskıda İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilmesi doğru değildir); Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muḥîṭ*, [baskı yeri yok] 1403/1983 (Dârü'l-Fikr), I, 34-35; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâiʾu't-tefsîr* (nşr. Yûsri es-Seyyid Muhammed), Beyrut 1414/1993, I, 259-260; a.mlf., *et-Tibyân fi aksâmi'l-Kurʾân* (nşr. Tâhâ Yûsuf Şâhin), Kahire 1388/1968 → Beyrut 1402/1982, s. 126-127; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kurʾân*, I, 56-60; V, 266; VI, 548; VII, 372-373; VIII, 211; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 165-178, 268; İbnü'l-Cezerî, *en-Nesr*, I, 227, 241; II, 17-19; Molla Hüsrev, *Mirʾât*, s. 199; Süyûtî, *el-İtkân* (Ebû'l-Fazl), III, 21-30; a.mlf., *Muʾterakû'l-akrân fi icâzi'l-Kurʾân* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), I, 155-157; III, 246; Feyz-i Kaşânî, *Tefsîrü's-sâfi* (nşr. Hüseyin A'lemî), Beyrut 1402/1982, I, 90-91; II, 179; III, 272; Meclisî, *Bihârü'l-enûâr*, Beyrut 1403/1983, IX, 209; X, 16-17; XIV, 178-179; LXXXIX, 373-385; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûḥu'l-beyân*, İstanbul 1389, IV, 4, 207, 439; VII, 4; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, I, 29-

32; Âlûsî, *Rûḥu'l-meʿânî*, I, 98-105; Muallim Nâci, *Muammâ-yı ilâhî*, İstanbul 1302; Sultan Muhammed Cenâbedî, *Beyânü's-saʿâde*, Beyrut 1408/1988, I, 38; II, 169; III, 1; H. Hirschfeld, *New Researches into the Composition and Exegesis of the Quran*, London 1902, s. 141-143; Niʾmetullah en-Nahcuvânî, *el-Fevâtiḥu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtiḥu'l-gaybiyye*, İstanbul 1325, I, 98, 242, 509; II, 227, 272; Th. Nöldeke – F. Schwally, *Geschichte des Qorans*, Leipzig 1919, II, 68-78; Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhîr*, Kahire 1350, II, 5-11; Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, I, 122-123, 302-303; VIII, 297-303; Elmalılı, *Hak Dîni*, I, 152-162; R. Blachere, *Introduction au Coran*, Paris 1959, s. 148-149; M. S. Seale, “The Mysterious Letters in the Qurʾan”, *Akten des Vierund-zwanzigsten Internationalen Orientalisten-kongresses München: 28. August bis 4. September 1957* (ed. H. Franke), Wiesbaden 1959, s. 276-279; Subhî es-Sâlih, *Mebâhiş fi ʾulûmi'l-Kurʾân*, Beyrut 1968, s. 234-246; W. M. Watt, *Bell's Introduction to the Qurʾan*, Edinburgh 1970, s. 61-65; M. Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mîzân*, Kum 1393/1973, XVIII, 6-9, 12-16; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî*, Kahire 1394/1974, I, 39; Mohammad Khalifa, *The Sublime Qurʾan and Orientalism*, London 1983, s. 27-29; M. Bedrî Abdülcelîl, *Berâʾatü'l-istihlâl fi fevâtiḥi'l-kaşâʾid ve's-süver*, Beyrut 1405/1984, s. 91-98, 110-125; İsmail Karaçam, *Kurʾân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İstanbul 1984, s. 287, 297-299, 309-310, 315; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, I, 207-218; M. Ahmed İbrâhim Ebû Ferrâh, *Hurûfû'l-muʿcem fi fevâtiḥi's-süver*, Küveyt 1413/1992, s. 39-70, 91-104, 108-125, 189-217, 229-233; M. Rodinson, *Hazretî Muhammed* (trc. Atilla Tokatlı), İstanbul 1994, s. 61; M. Abdülazim ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi ʾulûmi'l-Kurʾân*, Kahire, ts. (Dârü lhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye), I, 218-229; Âişe Abdurrahman, *el-İcâzû'l-beyânî li'l-Kurʾân ve mesâʾilü lbnî'l-Ezrak*, Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), s. 140-180; A. Jones, “The Mystical Letters of the Qurʾan”, *St.I*, XVI (1962), s. 5-11; İsmail Cerrahoğlu, “Bazı Sürelerin Başlangıç Harfleri”, *Diyanet Dergisi*, X/104-105, Ankara 1971, s. 13-18, 76-81, 106-107; X/108-109 (1971), s. 165-168; İyâde b. Eyyûb el-Kebîsî, “İmʾânü'n-naẓar fi fevâtiḥi's-süver”, *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXV/2, İslâmâbâd 1990, s. 5-42; Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî, “Vücûhü't-teḥaddî ve'l-icâz fi'l-aḥrufi'l-muḥaṭṭaʿa fi evâʾilî's-süver”, *Mecelletü'l-Buḥûsü'l-İslâmiyye*, sy. 50, Riyad 1417-18/1997, s. 141-191; F. Buhl, “Kurʾan”, *IA*, VI, 1006-1007; A. T. Welch, “al-Kurʾân”, *EP*² (İng.), V, 412-414; Metin Yurdagör, “Cefr”, *DİA*, VII, 216; Abdülhamit Birışık, “Hasan-ı Basrî”, a.e., XVI, 302.

M. ZEKİ DUMAN – MUSTAFA ALTUNDAĞ

HURUFAT (حروفات)

Matbaacılıkta bazı madenlerden dökülüp dizgide kullanılan harf, rakam ve noktalama işaretleriyle süsleme unsurlarına verilen ad (bk. MATBAA).

HURÛFİLİK

Fazlullah-ı Hurûfî'nin
(ö. 796/1394)

kurup geliştirdiği,
harflerin esrarına dayanan
bâtınî bir akım.

Hurûfiliğin temeli, eski çağlardan gelen ve harflerle sayıların kutsallığını kabul edip bunlara çeşitli sembolik anlamlar yükleyen anlayışa dayanır. Çok eskiden beri tabiatla varlığı kabul edilen gizli güçler şekil ve harflerle ifade edilmeye çalışılmış, sonuçta tabiat bilimlerinden önce efsun, tılsım, sihir gibi tekniklerle “hurûf” ilmi adı altında sözde ilimler ortaya çıkmıştır. Hurûfiliğin ne zaman ve nasıl doğduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte gerçek anlamıyla milâttan önce IV ve III. yüzyıllardan itibaren Ortadoğu'daki Helenistik-gnostik karakterli dinlerde ortaya çıktığı görülmektedir (bk. HURÛF).

İslâm dünyasında harflerin bazı gizli özelliklere sahip olduğu düşüncesi hayli eskidir. Meselâ II. (VIII.) yüzyılda aşırı Şîîler'den Mugire b. Saîd el-İclî Allah'ı harflere benzetmişti. Daha sonra Hurûfî anlayış ve yorumlar, başta bazı mutasavvıflar olmak üzere çeşitli İslâmî gruplar arasında ilgi görmüş, özellikle İbnü'l-Arabî'nin katkılarıyla bu ilgi daha da artmış, İbn Haldûn ve Kâtib Çelebi gibi âlimler bile bu anlayışın etkisine kapılmışlardır. Fakat İslâm dünyasında bâtınî düşüncelerin ışığında Hurûfiliği bir sistem şekline sokan ve bir fırka halinde yayan kişi Fazlullah-ı Hurûfî olmuştur. Timur'un saltanatı döneminde (1370-1405) İran, Hârizm, Azerbaycan ve Irak bölgeleri çeşitli tarihî katlar ve şeyhlerin yaygın şekilde faaliyet gösterdiği muhitlerin başında gelmekte, ilim ve tarikat ehline değer veren Timur'un hoşgörüsü de bunların faaliyetini kolaylaştırmaktaydı. Böyle bir kültür atmosferinde Fazlullah-ı Hurûfî, bâtınî şeyhlerinden olan ve Serbedârîler'e birlikte Horasan'da isyanlara karışan Şeyh Hasan-ı Cûrî (ö. 743/1342-43) ve onun halifelerinin tesiriyle sistemini kurmaya, akidesini yaymaya çalışmıştır (Meriç, s. 3). Hurûfiliği kurarken Bâtınîler'in te'vil usullerini başarılı bir şekilde kullanan Fazlullah rûya yoluyla gerçeği bulduğunu, bazı sırların kendisine bu yolla bildirildiğini ileri sürerek Arapça'daki yirmi sekiz harf ve bunlara ilâveten Farsça'daki dört harf ile sayılar arasında çeşitli ilişkiler kurmak suretiyle Hurûfîlik sistemini yerleştirmiştir.

Bu sistemde bütün evren ve varlıklar, insanın yüzünde bulunduğu kabul edilen ve birine "hutût-ı ebiyye", diğerine "hutût-ı ümmiyye" denilen yedişer hatlı iki görünüşle açıklanır; bütün dinî hükümler yirmi sekiz ve otuz iki sayısına uygulanarak bu hükümlerin insanın yüzünde temsil edildiği ileri sürülür. Âyet ve hadisleri de Hurûfîlik sistemi çerçevesinde bâtinî te'villere tâbi tutan Fazlullah ve diğer Hurûfîler, özellikle hurûf-ı mukattaa'nın müfessirlerce ileri sürüldüğünün aksine müteşâbih değil muhkem olduğunu savunmuşlar, sayısı on dördü bulan bu harfleri de insanın yüzündeki hatlarla ilişkilendirerek açıklamışlardır.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bütün "fazl" (fadl) kelimeleriyle Fazlullah'ın kastedildiğine inanarak, onu Allah'ın zuhuru şeklinde gören Hurûfîler, Fazlullah'ın baş eseri ve Hurûfîliğin ana kaynağı olan *Câvidânâme*'yi ilâhî kitap olarak tanırlar; âyetleri, cennet, cehennem ve âhiret hallerini ve bütün dinî hükümleri yirmi sekiz veya otuz iki harfe irca ederek te'vile tâbi tutarlar. Meselâ kelime-i şehâdetde geçen Allah lafzında beş harf vardır; bu harflerin adlarının yazımından on dört harf ortaya çıkar; yine kelime-i şehâdetdeki Muhammed lafzında da beş harf bulunmakta olup bunların imlâsı da on dört harfi verir; böylece ikisinin toplamı yirmi sekiz eder; buna kelime-i şehâdetin ilk kelimesindeki dört harf eklendiğinde sayı otuz ikiye ulaşır. Şu halde kelime-i şehâdet, Arap ve Fars alfabelerinin tamamını ve bunların içerdiği Hurûfî anlamları ihtiva etmektedir. Bu örnekte de görüldüğü gibi Hurûfîlik sisteminde istenen sonuca ulaşmak için sayı eksik veya fazla ise ilm-i hurûf usullerine başvurulmaktadır. Meselâ sayı değeri altmış olan bir rakam yirmi sekiz ve otuz ikinin toplamıdır. Eğer altmıştan bir eksik ise "bâ'nın" (ب) noktası eklenerek altmış bulunur. Ayrıca sayının hal ve mahal durumu göz önünde bulundurularak ihtiyaca göre bir katıyla toplanır veya ikiye bölünür. Farklı sayılara ihtiyaç duyulması halinde mevâlid-i selâse (maden, bitki, hayvan), anâsır-ı erbaa, havâss-ı hamse, şeş cihet, seb'a semâvât, heşt bihişt ve nüh felek tabirlerindeki sayılar kullanılır. Başka bir yöntem de kabz ve bast usulüdür. Bu usulde harf söylendiği gibi yazılıp oluşan kelimedeki harf sayısından veya ebced hesabına göre çıkan miktardan faydalanılır. Meselâ "kûn" (كُن) kelimesinin Hurûfîlik sistemine göre yorumu yapılırken bu kelime bastedilir, yani kelimeyi oluşturan iki harfin Arapça

okunuşu (kâf nûn) esas alınır, böylece altı harf ortaya çıkar (ك - ف - ن - و - ن). Bu şekilde elde edilen altı sayısı altı yönü temsil eder; altı yön ise mekânın aslı özelliklerinden olduğuna göre Allah'ın "kûn" emriyle oluşun ve âlemin (kevn ve mekân) nasıl meydana geldiği ifade edilmiş olur.

Hurûfîlik akîdesinde evren yorumlanır-ken merkezî anlam daima insana verilir. Bu fırkanın inancında ruhun bedeni terkettikten sonraki durumu ile âhiretin varlığı, cennet ve cehennem önemli bir tartışma konusudur. Anadolu ve Bağdat Hurûfîleri'nin önemli bir kısmı ölümden sonra hayat olmadığına, birleşik varlıkların tekrar basit hale dönüşeceğine, insanın Hurûfîliğin esasını oluşturan otuz iki kelimenin bilincine varınca kendisinden yükümlülüklerin kalkacağına inanırlar. Bazı Hurûfîler'e göre ise "sâhib-i te'vîl" dedikleri Fazlullah-ı Hurûfî bütün dinî sorumlulukları yerine getirmiştir. Cennette sorumluluk yoktur; buna göre yaşanan an veya zaman da cennetteki an veya zaman gibi düşünülmelidir. Hurûfîliğe dair eserlerden edinilen bilgilere göre bu akımda âhiret ve dinî mükellefiyetlerin çoğu inkâr edilmektedir (Aksu, *Amîr Gıyâs al-Dîn*, s. 72-75, 80-81, 83-85, 86, 88).

XIV. yüzyılın ikinci yarısında bâtinî yorumları sayesinde gün geçtikçe taraftar kazanan Fazlullah-ı Hurûfî, düşüncelerinin şeriata aykırı olduğu yönünde ulema ve fukahânın görüş bildirmesi üzerine Timur tarafından takibata mâruz kaldı ve Timur'un oğlu Mirân Şah tarafından yakalanıp Alıncak Kalesi'nde hapsedildi. Yargılama sonunda Şirvan hâkimi Şeyh İbrâhim'in kadısı Bâyezîd'in fetvasıyla öldürüldü. Doğum yeri olan Esterâbâd'ın dışında Horasan, İsfahan, Cilân, Tebriz ve Şirvan gibi yerleri dolaşıp buralarda inancını yayan ve halifeler yetiştiren Fazlullah'ın idam edilmesinden sonra başta en önemli adamı ve başhalifesi Ali el-A'lâ olmak üzere çok sayıdaki mürid ve halifesi şiddetli baskılara rağmen Horasan, İsfahan, Suriye, Azerbaycan ve Anadolu gibi yerlerde Hurûfîliği yaymaya çalıştılar; inançlarını bazı âlim, şair, sanatkar ve devlet adamlarıyla seyyidlere benimsettiler; yetiştirdikleri şairler aracılığıyla halk arasındaki konumlarını güçlendirdiler. Zaman zaman saraylara ve sultanlara da nüfuz eden Hurûfîler "dervîşân-ı helâl-hôr ve râst-gûy" (helâl yiyecek ve doğru söyleyenin dervişleri) diye tanındılar; seyyid, hâce, dervîş, emîr ve mevlânâ unvanlarını kullandılar.

Hurûfîler'in İbâhiyyeci ve zındık olduklarını düşünen ulemânın Hurûfîliğe karşı devlet adamlarını uyarması neticesinde çeşitli baskılara uğrayan Hurûfîler bazan katliama mâruz kaldılar; bu durum faaliyetlerini gizli sürdürmelerine sebep olmuştur.

Fazlullah-ı Hurûfî'den sonra İran topraklarında tutunabilen veya saklanabilenlerin dışında kalan bazı dervişler ülkeyi terketmiş, bunların bir kısmı Hindistan'a gitmiştir. Hindistan'a gidenlerin başında Mahmûd-i Merdûd (Matrûd) gelmektedir. Hurûfî önderlerinden sayılan Mahmûd, İran kültürünün hâkimiyetini savunduğundan Fazlullah'a ters düşmüştür. Ona göre Arap devri bitmiş, Acem devri başlamıştır. Mahmûd, Hindistan'da Hurûfîliğin bir şubesi sayılan Noktavîliği kurarak yaymıştır (a.g.e., s. 32, 38; geniş bilgi için bk. Sâdik Keyâ, *Noktavîyân yâ Pâsihâniyân*, tür.yer.).

XIV ve XV. yüzyıllarda Hurûfîliğin yayıldığı başlıca merkezler şunlardır: Horasan. Hurûfîler'in Horasan ve Herat'taki faaliyetleri Fazlullah zamanında başlamıştır. Herat'ta Hurûfîliği kabul eden kişiler ve bunların âkibetleri hakkında Şâhruh'a düzenlenen başarısız bir suikast dolayısıyla kaynaklarda bilgi verilmektedir. Bu bilgilerden, Şâhruh'un ordusunda Hurûfîliğin tehlikeli boyutlarda yayılmaya başladığı, bu sebeple birçok Hurûfî'nin çeşitli yerlere sürüldüğü, Ahmed-i Lûr ismindeki bir Hurûfî'nin, cuma namazını kıldıktan sonra camiden çıkan Şâhruh'a kamasıyla saldırıp onu yaraladığı, fakat hemen yakalanarak öldürüldüğü (830/1427), bu olayın Herat'ta Hurûfîler'e karşı geniş çaplı bir harekâta girişilmesine sebep olduğu ve Fazlullah'ın torunu Adudüddin'in de aralarında bulunduğu birçok Hurûfî'nin öldürüldüğü öğrenilmektedir. Ahmed-i Lûr ile görüşen ünlü şair Kâsım-ı Envâr Semerkant'a sürülmüş, yine Ahmed-i Lûr ile ilişkisi bulunduğu şüphe edilen bazı kişiler, bu arada Fazlullah'ın torunu Emîr Nûrullah, hattat Mevlânâ Ma'rûf ve Hurûfîliğin önemli kaynaklarından *İstivâ-nâme*'nin müellifi Emîr Gıyâseddin tutuklanmış, uzun süren yargılamadan sonra serbest bırakılmışlardı. Bazı kaynaklarda Hurûfîler'in Herat'ta takibata uğramalarının gerekçesi olarak bunların Şâhruh'un ordusunda İbâhîliği yaymaları gösterilir. Fazlullah'a intisap ederek onun kızıyla evlenen ve Hurûfîliğin inanç esaslarını *Maḥremnâme* (Muḥarremnâme) adlı eserinde anlatan Seyyid Emîr İshak da Hurûfîliği Horasan bölgesinde yaymak için

faaliyet göstermiş, bu sebeple Horasan mürcüdi diye tanınmıştır. Seyyidü's-sâdât olarak anılan Emîr İshak Cîlân ve Şirvan' da da Hurûfî propagandası yapmıştır (Karağözlü, VI/31 [1375/1956], s. 67-74).

İsfahan. Fazlullah-ı Hurûfî İsfahan'ı birkaç defa ziyaret edip İsfahan civarındaki Toğçî'de bir süre ikamet etmiş, bir mağarada inzivaya çekilmiş, Hurûfî inançlarını yaymaya başlamıştı. Burada ona ilk inanan kişiler olarak Fahreddin, Celâl-i Burûcirdî, Fazlullah-ı Horasânî, Mîr Abdullâh-ı İsfahânî, Ali el-A'lâ, Muhammed Nâinî ile Deştli bir kişiden söz edilir. Bazı kaynaklar bu sayıyı dokuza çıkararak feleklerin sayısı ile karşılaştırır (Şeybî, II, 161). Fazlullah'ın idamından sonra bir grup Hurûfî ile birlikte İsfahan'a gelen Hacı Surh adlı bir kişi burada propagandaya girişerek taraftar toplamış, 835'te (1431-32) bir ayaklanmanın çıkmasına sebep olmuş, bu sırada Şâhruh'un kumandanlarından Emîr Abdüssamed'in iki oğlu da öldürülmüştür. Bunun üzerine Hacı Surh derisi yüzölçerek katledilmiş, taraftarları da çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır (Ajend, s. 87).

Tebriz. Başlangıçta Hurûfîler'le iyi ilişkiler içinde olan Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah zamanında Hurûfîler'in Tebriz'de ayaklandığı bilinmektedir (845/1441). Bu ayaklanma ulemânın da desteğiyle kanlı bir şekilde bastırılmış ve 500 kadar Hurûfî öldürülmüştür (M. Cevâd Şekûr, XIII/4 [1357], s. 133-146; Ajend, s. 91, 102). Kaynaklar, Pîr-i Tûrâbî adında bir kişinin mezarından bahsederken Fazlullah-ı Hurûfî'nin kızı Fatma Hatun'un, eşi Ali el-A'lâ'nın idam edilmesinden sonra Tebriz'e gelip yerleştiğini ve burada Hurûfîliği yaymaya çalıştığını, öldürülünce Pîr-i Tûrâbî'nin kabrinin yanına defnedildiğini yazar. Bazıları ise bu kadını cezbeli bir derviş olan Pîr-i Tûrâbî'nin karısı olarak gösterir (a.g.e., s. 96, 102). Kara Yûsuf ile oğlu Cihan Şah'ın Şîi temayüle olmaları, özellikle Cihan Şah'ın dine ilgisizliği Hurûfîler'in faaliyetlerine elverişli bir zemin oluşturmuş, bu durum ulemânın tepkisine, hatta tedbir almadığı takdirde meşruiyetini yitirmiş sayılacağına ima edip hükümdarı tehdit etmesine yol açmıştır. Bunun üzerine başta Mevlânâ Necmeddin olmak üzere ulemâ heyetinin verdiği fetvaya dayanan Cihan Şah'ın emriyle 500 Hurûfî Tebriz'de öldürülmüş, cesetleri yakılmış, bunlarla ilişkileri bulunan çok sayıda kişi de sürgün edilmiştir (M. Cevâd Şekûr, XIII/4 [1357], s. 138 vd.; Ajend, s. 96-102).

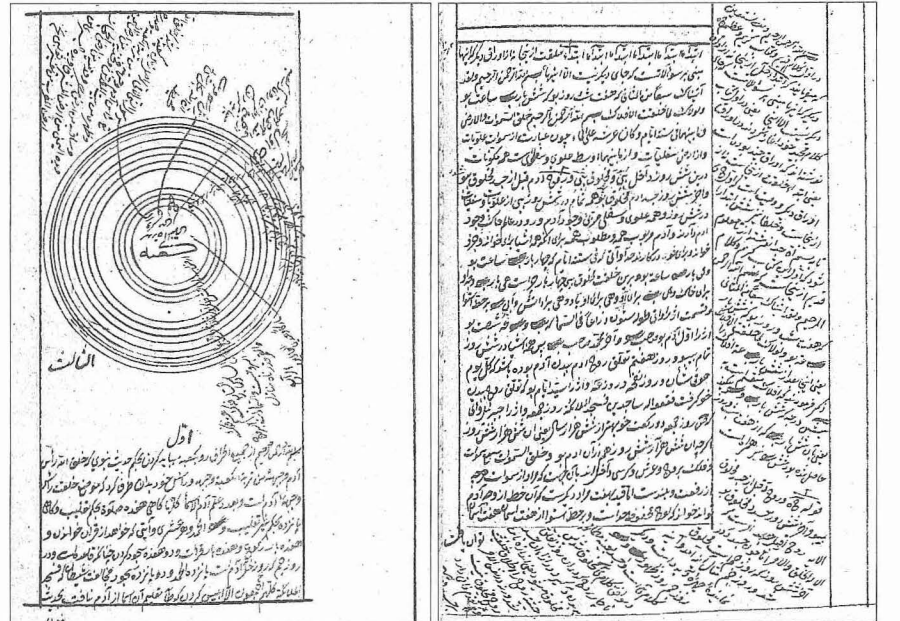
Irak-Suriye. Derviş Emîr Ali Keyvân, Derviş Sadr-ı Ziyâ, Derviş Hamd-i Nâtık, Hacı İsâ Bitlisî, Hasan Haydarî, Hasan Tîrger, Seyyid Tâceddin ve Seyyid Muzaffer Hurûfîliğin Irak'taki başlıca temsilcileridir. Daha sonra Emîr Nûrullah'la birlikte Azîz-i Cânî ve Muhammed Tîrger de Irak'a gelmiştir (Şeybî, II, 163). Bunlar Bağdat'ta propaganda yapıyor, diğer Hurûfîler'le de ilişkilerini sürdürüyorlardı. Suriye Hurûfîleri'nin önde gelen ismi Seyyid Nesîmî Hurûfîliği Suriye'de yaymakla kalmamış, Anadolu'da çeşitli yerleri gezerek buralarda da faaliyet göstermiştir.

Mısır. Memlûkler döneminde Kaygusuz Sultan Tekkesi'nin faaliyete geçmesiyle Hurûfîlik Mısır'da da yayılmaya başlamıştır. Sultan Kansu Gavri Nesîmî'nin şiirlerine büyük ilgi göstermiş ve ona hayranlık duymuştur.

Anadolu. Genel olarak kabul edilen bir görüşe göre Anadolu'da Hurûfîlik, Fazlullah-ı Hurûfî'nin önde gelen halifelerinden damadı Ali el-A'lâ vasıtasıyla yayılmıştır. Bu zat genç yaşta Fazlullah'a bağlanmış, onun idamından sonra Timurîlular tarafından Hurûfîler'e uygulanan baskıdan kaçarak kardeşiyle birlikte Suriye'ye gitmiş, Suriye ve Anadolu'da çeşitli yerleri dolaşarak Hurûfî inançlarını yaymış, Fazlullah'ın *Câvidânnâme*'sini esas alıp *Tev-*

hîdnâme ve *Kıyâmetnâme* gibi çeşitli manzum eserler yazmıştır. Bu arada Kırşehir'e de giden Ali el-A'lâ bir müddet Hacı Bektâş-ı Velî tekkesinde kalmış, kimliğini gizleyerek Bektâşî gibi görünmüş, buradaki dervişlere *Câvidânnâme*'yi Hacı Bektâş-ı Velî'nin düşünceleri gibi sunmuş, kitapta yer alan ve dinî hükümleri gereksiz sayan bazı ifadelerin birer ilâhî sır olduğunu söyleyerek bunları gizli tutmalarını istemiştir. Hoca İshak Efendi (ö. 1310/1893) Hurûfîliğin Anadolu'ya bu şekilde girdiğini söyler (*Kâşifü'l-esrâr*, s. 4 vd.); ancak daha eski kaynaklarda Ali el-A'lâ'nın Anadolu'daki faaliyetleri hakkında bilgi mevcut değildir. Bazı araştırmacılar, Hurûfîlik hakkında en güvenilir kaynak olan Emîr Gıyâseddin'in *İstivânâme*'sinde Ali el-A'lâ'nın Anadolu'ya gittiğine dair bilgi bulunmamasını ve bizzat Ali el-A'lâ'nın eserlerinde bu yönde bir işaretin mevcut olmamasını göz önüne alarak onun Anadolu'ya geldiğine dair bilgileri ihtiyatla karşılamaktadır (Birge, s. 60-61; Gölpınarlı, *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, s. 28). Öte yandan Abdülbaki Gölpınarlı, Mîr Şerîf'in *Hacnâme*'sinde kardeşiyle birlikte Anadolu'ya gittiğini, Hurûfîliğe dair bazı kitaplarla Fazlullah'ın kitaplarını da yanında götürdüğünü söylemesini, yine Fazlullah'ın halifelerinden şa-

Hurûfîlik akımının ana kaynak kitabı olan *Câvidânnâme*'den iki sayfa (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Far., nr. 1046, vr. 1^b, 189^b)

ir Nesîmî'nin Hacı Bayrâm-ı Vefî ile görüşmek üzere Ankara'ya gelmesini, Anadolu'da çeşitli yerleri gezmesini, halifeler yetiştirmesini, *Beşâretnâme* adlı eserin yazarı Refîî'nin onun önde gelen halifelerinden olmasını, Bektaşîler'in Nesîmî'yi kendilerinden saymalarını, Alevîler'in onu yedi büyük ilâhî şairden biri olarak tanımalarını delil göstererek Hurûfliğin Anadolu'da yayılmasında ve Bektaşîliği etkilemesinde Mîr Şerîf ile Nesîmî'nin rol oynamış olabileceğini ileri sürer (a.g.e., s. 28).

Hurûfî halifelerinin XV. yüzyılın başından itibaren Tebriz ve Halep yoluyla Anadolu'ya gelerek propagandaya başladıkları; inançlarını tasavvuf, vahdet-i vücûd ve ilm-i esrâr-ı hurûf gibi daha önce mevcut olan fikir ve inançlar içinde gizleyerek yaymaya çalıştıkları; Horasan, Azerbaycan ve İsfahan'da olduğu gibi Anadolu ve Balkanlar'da da hem halk hem yöneticiler arasında bir çevre edindikleri ve nihayet Kalenderîler'in arasına sızdıkları bilinmektedir. Çelebi Sultan Mehmed ve oğlu Sultan Murad zamanında başlayan Hurûfî etkisi Fâtih Sultan Mehmed döneminde saraya kadar ulaşmış, Taşköprizâde'nin ifadesine göre genç padişah bile bir ara bu harekete meyletmişti. Hurûfîler Herat, İsfahan ve Tebriz'de uyguladıkları taktikleri Osmanlı ülkesinde de uyguluyor, bir yandan yeniçeriler arasında tarikat bulmaya, bir yandan da padişahı etkileyerek Hurûfliği devletin resmî mezhebi haline getirmeye ve iktidarı ele geçirmeye çalışıyorlardı. Durumun vehametini gören vezir Mahmud Paşa'nın ulemâyı uyarması üzerine Fahreddîn-i Acemî Hurûfîler'in cezalandırılması konusunda padişahı ikna etmiş, bunun üzerine yakalanan Hurûfîler Edirne'de öldürülmüştür (Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 120). Hurûfîler Kanûnî Sultan Süleyman döneminde de Osmanlı topraklarından sürülmüştür (Küçük Nişancı Mehmed, s. 234-238). Buna rağmen XVI ve XVII. yüzyıllarda Hurûfîlik Osmanlı toplumunu etkilemeye devam etmiş, bir yandan Bektaşîliğin temel inançları arasına girerken öte yandan Bektaşîlik'ten bağımsız temsilciler yetiştirmiştir. Anadolu ve Balkanlar'da Hurûfliğin yayılmasında ve yaşamasında Abdülmecid Fırısteoğlu ile Nesîmî gibi şairlerin büyük etkisi olmuştur. Muhtelif kayıtlardan, XVI. yüzyılda Anadolu ve Rumeli'deki çeşitli bölgelerde "ışık" (Tâife-i Işıkıyân) adı verilen Hurûfîler'in takip edilmesine, tutuklanıp cezalandırılmasına dair emirnâmeler gönderildiği anlaşılmaktadır (Gölpınarlı, *Hurûfîlik Metinleri Katalo-*

ğu, s. 32). Bektaşî görünen Hurûfîler, giderek sayıca azalmalarına rağmen daha sonraki asırlarda da faaliyetlerini gizlice devam ettirmişler, ancak hiçbir zaman devlete karşı ayaklanma gücünü elde edememişlerdir. Horasan, Irâk-ı Acem, Azerbaycan ve Suriye'deki Hurûfîler ise daha erken dönemlerde etkinliklerini yitirmişlerdir. Halep, Bitlis, Sivas, Akçahisar, Eskişehir, İstanbul gibi merkezler yanında Balkanlar'da Deliorman, Arnavutluk, Ergirikasrı, Filibe, Varna, Tatarpazarı ve ayrıca İskenderiye Hurûfîler'in zaman zaman varlıklarını duyurdukları merkezler olmuştur.

Hurûfîler inançlarını yaymak amacıyla pek çok eser kaleme almışlardır. Bu eserlerde bazı bilgiler üstü kapalı biçimde verilmiş, bazan da harflere ve sayılara bir takım anlamlar yüklenerek sembolik bir anlatım yoluna gidilmiştir. Bu sebeple Hurûfî metinleri ve özellikle Fazlullah'a ait *Câvidânnâme* zor anlaşıldığından bunlar için *Luğat-ı Esterâbâdî* gibi sözlükler yazılmıştır. Sâdık Keyâ'nın *Vâjenâme-i Gurgânî* (Tahran 1330 hş.) adlı eseri de bu niteliktedir.

Hurûfliğin ana kaynağı *Câvidânnâme*'dir. Fazlullah'ın anlaşılması zor olan Esterâbâd (Gurgân) lehçesiyle yazdığı *Câvidânnâme*'ye *Câvidânnâme-i Kebîr*, buna nisbetle daha kısa olan *Câvidânnâme*'ye de *Câvidânnâme-i Şağîr* denilmektedir. Derviş Murtaza adlı bir Bektaşî *Câvidânnâme-i Şağîr*'i esas alarak 1048'de (1638) eseri *Dürr-i Yetîm* adıyla Türkçe'ye çevirmiş, Seyyid Kemal Hâşimî de *Câvidânnâme*'yi şerhetmiştir (*Elr.*, II, 843). Abdülmecid Fırısteoğlu'nun *İşknâme* adlı Türkçe muhtasar tercümesine de *Câvidânnâme* veya *Câvidânnâme-i Şağîr* denilmektedir. Fazlullah'ın diğer eseri *Muhabbetnâme* Abdülmecid Fırısteoğlu tarafından *Hidâyetnâme* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.

Ali el-A'lâ ile Emîr Giyâseddin'in eserleri, Seyyid İshâk-ı Esterâbâdî'nin *Tahkîknâme* ve *Hâbnâme*'si, Nesîmî'nin divanı ve *Mukaddimetü'l-hakâik*, Nesîmî'nin halifesi Refîî'nin *Beşâretnâme* ve *Gencnâme*'si, Fırısteoğlu'nun eserleri, Mîr Şerîf'in *Beyânü'l-vâkı'*, İshak Dede'nin *Şalâtnâme*, Gülbaba'nın *Miftâhu'l-gayb* adlı eserleri de Hurûfliğin başlıca kaynaklarıdır. *Huṭbetü'l-beyân* ve *Miftâhu'l-hayât* isimli eserler de (Hoca İshak Efendi, s. 5, 7) Hurûfîlik'te önemlidir.

Osmanlı kültürü ve sanatı, içtimâî ve siyasî hayatı üzerinde Hurûfîler'in önemli tesiri vardır. Hurûfîlik inançları bir yandan

Bektaşîler aracılığıyla yeniçeriler üzerinde etkili olmuş, öte yandan Kalenderîler ve Bektaşîler aracılığıyla halk arasında yayılmıştır. Hurûfîlik, bilhassa İslâmiyet'i yeni kabul eden Balkanlar'daki halk içinde de taraftar bulmuştur. Bazı Osmanlı devlet adamları ile şairlerin bu hareketten etkilendikleri, özellikle Nesîmî'nin pek çok Bektaşî ve Alevî şaire tesir ettiği bilinmektedir. Refîî, Timinnâî, Usûlî, Kânî, Sarı Abdullah Çelebi, Penâhî, Muhyiddin Abdal, Akyazılı İbrâhim-i Sâni, Yemînî, Gülbaba (Misâilî), Oğlanlar Şeyhi İbrâhim Efendi, Rûhî-i Bağdâdî, Âşık Vîrânî, Rûşenî, Diyarbakırlı Halîlî, Muhibbî (Kanûnî), Bâkî, Âzerî şairlerinden Habîbî, Hakikî, Hatâî (Şah İsmâil), Hayretî, Muhîttî, şair ve tarihçi Gelibolulu Âlî Mustafa Efendi, Mîr-i Alem Celâl Bik gibi kişilerin Hurûfîlik etkisi altında kaldıkları belirtilmektedir (Gölpınarlı, *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, s. 28-30; Norris, s. 93; Muhtar, IV [1986], s. 219-226).

Hurûfîlik metinleri üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmış, bu hareketle ilgili eserlerin listeleri yayımlanmıştır. Bunların başlıcaları E. G. Browne'un "Some Notes on the Literature of the Hurufi Sect" (*JRAS*, XXX [1898], s. 61-89), "Further Notes on the Literature of the Hurufis and their Connection with the Bektashi Order of Dervishes" (a.g.e., XXXIX [1907], s. 533-581), "Nüvistehâ-yı Hurûfiyyân" (trc. Atâullah Hüseyinî, *Ferheng-i İrân-zemîn*, XXVI [1365], s. 206-245) adlı makaleleriyle Abdülbaki Gölpınarlı'nın *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*'dur (Ankara 1973). Hurûfliğin Anadolu ve Balkanlar'daki etkileri üzerinde de çeşitli çalışmalar yapılmış olup bunların başlıcaları şunlardır: Harputlu Hoca İshak Efendi, *Kâşifü'l-esrâr ve dâfiu'l-eşrâr* (İstanbul 1291); Ahmed Rifat, *Mir'âtü'l-Makâsîd* (İstanbul 1293); M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (İstanbul 1918, s. 363); Abdülbaki Gölpınarlı, *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu* (Ankara 1973, s. 1-33), "Faḍlallâh-i Hurûfî'nin Oğluna Ait Bir Mektup" (*ŞM*, I [Ankara 1956], s. 37-57), "Faḍlallâh-i Hurûfî'nin Wasiyet-nâma'sı veya Wâsâyâ'sı" (a.g.e., II [İstanbul 1957], s. 53-62), "Bektaşîlik-Hurûfîlik ve Faḍl Al-lâh'ın Öldürülmesine Düşürülen Üç Tarih" (a.g.e., V [1964], s. 15-22), "Hurûfîlik ve Mîr-i 'Alem Celâl Bik'in Bir Mektubu" (*TM*, XIV [1965], s. 93-110); Cemal Muhtar, "Hurûfî Türk Şairleri" (*MûlîfD*, IV [1986], s. 219-229).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed İshak Dede, *Şalâtnâme*, Millet Ktp., Ali Emîrî, FY, nr. 1043; Emîr Giyâseddin,

Mektûb, Millet Ktp., Ali Emîrî, FY, nr. 825; Mevlânâ, *Mesnevî*, V, 366; İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, XII, 209; İbn Haldûn, *Mukaddime*, III, 1; Taşköprizâde, *Mezûâtü'l-ulûm*, I, 130-136, 389-399; a.mlf., *eş-Şekâ'ik*, s. 120; Küçük Nişancı Mehmed Paşa, *Târih*, İstanbul 1279, s. 234-238; Latîfî, *Tezkire*, s. 110; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 81-83; *Meşnevî-i Penâhî* (nşr. İsmail Hikmet Ertaylan, *Hurûfî Edebiyatı Örnekleri* içinde), İstanbul 1946; Refîî, *Gencnâme-i Refîî* (nşr. İsmail Hikmet Ertaylan, a.e. içinde), İstanbul 1946; *Keşfü'z-zunûn*, I, 650-651; Hoca İshak Efendi, *Kâşifü'l-esrâr ve dâfü'l-esrâr*, İstanbul 1291; Cl. Huart – Rıza Tevfik, *Textes houroufis avec Traduction*, Leiden 1909; E. G. Browne, *The Derivishes or Oriental Spritualisme*, London 1868, s. 228; a.mlf., *Ez Sa'dî tâ Câmî* (trc. Ali Asgar Hikmet), Tahran 1339, s. 657; a.mlf., *Târih-i Edebiyyât-ı İrân* (trc. Reşid-i Yâsemî), Tahran 1357, III, 508; a.mlf., “Nüvistehâ-yi Hurûfiyyân” (trc. Atâullah Hüseyinî), *Ferheng-i İrân-zemîn*, XXVI, Tahran 1365, s. 206-245; Besim Atalay, *Bektâşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul 1341, s. 35-36, 43; M. Ali Terbiyet, *Dânîşmendân-ı Âzerbâyçân*, Tahran 1314 hş., s. 388; Rifki Melûl Meriç, *Hurûfîlik* (lisans tezi, 1936, İÜ Ed.Fak.), s. 3; J. K. Birge, *The Bektashi Order Derivishes*, London 1937, s. 60-61; Sâdik Keyâ, *Vâjenâme-i Gûrgânî*, Tahran 1330 hş., s. 9-32; a.mlf., *Nokta-viyyân yâ Pâsîhâniyân*, Tahran 1330; a.mlf., “Âğâhihâ-yi Tâze ez-Hurûfiyyân”, *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî*, II/2, Tahran 1960, s. 39-42; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihî*, I, 277; Seybî, *eş-Şıla*, tür.yer.; Ali Alparslan, *Cavidânâme'nin Nesîmi'ye Tesiri* (doçentlik tezi, 1967, İÜ Ed.Fak.); Abdülbaki Gölpınarlı, *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, Ankara 1973; a.mlf., “Bektâşîlik-Hurûfîlik”, *ŞM*, V (1964), s. 15-29; Hımarlı Takî, *İmâdüddin Nesîmi ve Nehzethâ-yi Hurûfiyye*, Tebriz 1357; Hüsamettin Aksu, *Amir Gıyâs al-Din Muhammed al-Astarâbâdi ve İstivâ-Nâma'sı* (doktora tezi, 1981, İÜ Ed.Fak.); a.mlf., “Ali el-A'lâ”, *DİA*, II, 381; a.mlf., “Cavidânâme”, a.e., VII, 178; a.mlf., “Emîr Gıyâseddin”, a.e., XI, 130-131; a.mlf., “Fazlullâh-ı Hurûfî”, a.e., XII, 277-279; a.mlf., “Firişteoğlu, Abdülmecid”, a.e., XIII, 134-135; Yakub Ajend, *Hurûfiyye der Târih*, Tahran 1369; H. T. Norris, “The Hurufi Legacy of Fadlullah of Astarabad”, *The Legacy of Mediaeval Persian Sufism* (ed. L. Lewisohn), London 1992, s. 87-97; H. Ritter, “Die Anfaenge der Hurufisekte”, *Oriens*, VIII/1 (1954), s. 1-54; M. Cevâd Şekûr, “Fitne-i Hurûfiyye der Tebrîz”, *Berresithâ-yi Târihî*, XIII/4, Tahran 1357 hş., s. 133-146; Azizullah Beyât, “Hurûfiyyân”, a.e., XIII/5 (1357 hş.), s. 229-242; Cemal Muhtar, “Hurûfî Türk Şairleri”, *MûlîfD*, IV (1986), s. 219-229; Sakî Ali Muhammed, “Hurûfiyye der Loristân”, *Zemîn-i İrân Şinâsî*, Tahran 1368, s. 33-48; Ali Rıza Zekâveti Karagözlü, “Cümbüş-i Hurûfiyye der 'Aşr-ı Tîmûrî”, *Âşî-nâ*, VI/31, Tahran 1375/1996, s. 11-15, 67-74; Cl. Huart, “Hurûfîlik”, *DMİ*, VII, 362; “Firişteoğlu”, *İA*, IV, 652; “Hurûfîlik”, a.e., V/1, s. 598-600; Alpay Günay, “Refîî”, a.e., IX, 668; H. Algar, “Astarâbâdi, Fazlallâh”, *Elr*, II, 841-844; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XI, 476 vd.; Ahmet Yaşar Ocak, “Bektâşîlik”, *DİA*, V, 375.

HÜSAMETTİN AKSU

HURÛFÜ'L-HECÂ

(bk. ELİFBÂ).

HUSARÎ

(bk. SÂTÎ' el-HUSARÎ).

HUSARÎ, Mahmûd Halîl

(محمود خليل الحصري)

(1917-1980)

Mısırlı kâri
ve kıraat âlimi.

17 Eylül 1917'de Garbiye vilâyetinin merkezi Tanta'ya bağlı Şubrannemle köyünde doğdu. Sekiz yaşında Kur'an hıfzını tamamladı. Daha sonra Ezher'de öğrenim gördü. Sesinin güzelliği ve Kur'an tilâveti konusundaki üstün kabiliyeti onu Kur'an ilimleri alanında çalışmaya yöneltti.

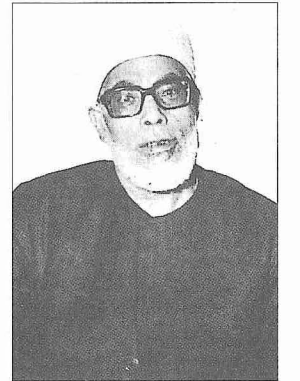
İlk resmî görevine Vezâretü'l-evkâf'a bağlı Meşihatü'l-mekârii'l-Mısıriyye'de kâri olarak başladı ve el-Mescidü'l-Ahmedî'de görevlendirildi. Bu vazifesi on yıl sürdü. 1944 yılında Kahire Radyosu'nda Kur'an okuyacak hâfızların seçiminde birinci oldu. 1955'ten itibaren kârilik görevine el-Mescidü'l-Hüseyinî'de devam etti. Bu arada mekâriü'l-Mısıriyye müfettişliği görevine tayin edildi; burada önce başkan yardımcısı, ardından başkan oldu (1961). el-Cem'iyetü'l-âmme li'l-muhâfazât ale'l-Kur'âni'l-Kerîm'in başkanı Lebîb es-Saîd tarafından ön hazırlıkları tamamlanan Kur'an-ı Kerîm'in meşhur on kıraatinin ikşer râvisinin okuyuşu ile sesli kaydının yapılması çalışmalarına, Husarî'nin hemen bütün İslâm dünyasında yaygın olan Âsım b. Behdele kıraatinin Hafs rivayetini seslendirmesi ve kaydının yapılmasıyla başladı. Bu kayıt 18 Eylül 1961'den itibaren Kahire Radyosu'ndan yayımlandı (Lebîb es-Saîd, s. 90-91). Daha sonra kurulan bir Kur'an radyo istasyonu Husarî'nin bu kaydını yaklaşık on yıl yayımlamıştır. 1964'te Nâfi' kıraatinin Verş, 1968'de aynı imamın Kâlûn ve Ebû Amr b. Alâ kıraatinin Dûrî rivayetleri de Husarî tarafından okundu ve kayıtları yapıldı (Husarî, *Ahḳâmü kıra'ati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 9).

Şöhreti Mısır hudutları dışına çıkan Husarî, ölçülü ve örnek tilâvetiyle bilhassa Arap İslâm dünyasına ve Uzakdoğu'ya ön-

derlik ediyordu. 1968'de İttihâdü kurrâi'l-âlem başkanlığına seçildi. Ayrıca Mecmau'l-buhûsî'l-İslâmiyye li-şuûni'l-Kur'an'a uzman üye olarak tayin edildi. Aynı yıl Mısır Devlet Başkanı Cemâl Abdünnâsır'dan el-Ülûm ve'l-fünûn ödülünü aldı. İslâm ülkelerinde yapılan çeşitli konferanslara davet edildi ve Kur'an okudu. Amerika ve Rusya'ya gitti; buralarda devlet başkanlarından ödüller ve nişanlar aldı. Son ödülü vefatının ardından Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübârek tarafından verildi. Birleşmiş Milletler'de, Amerikan kongresinde ve İngiltere Parlamentosu'nda Kur'an okuyan ilk kâri olan Husarî'nin gönüllere heyecan veren nağmeleri birçok kişinin müslüman olmasına vesile oldu (a.g.e., s. 9). Husarî ülkesinde birçok hayır işine de öncülük etti. Bunlar arasında Kahire'de ve diğer yerlerde Kur'an kurslarının açılması, kârielerin meselelerini halletmek için Nekâbe li-kurrâi'l-Kur'an'ı tesis etme çalışmaları gösterilebilir. Hayatının sonlarına doğru doğduğu köyde, bünyesinde Kur'an kursu olan bir cami yaptıрма ve yanibaşında bir dinî ilimler enstitüsü kurma arzusu- nu tahakkuk ettirmeye çalışıyordu. Malının üçte birini bu kuruma ve diğer hayır hizmetlerine harcanması için vasiyet etti. Husarî 24 Kasım 1980 tarihinde vefat etti.

Bütün ömrünü Kur'an-ı Kerîm hizmetine hasreden Husarî'nin kendine has bir okuyuş tarzı vardı. Kıraatinin teganni ve tekellüften uzak ve sade oluşu, sesini iyi kullanması, mehâric-i hurûfa itina göstermesi, medlerde, gunnelerde, kalın ve ince harflerin telaffuzunda ölçü ve disiplini gözetmesi onun okuyuşunun belli başlı özellikleridir.

Eserleri. 1. *Ahḳâmü kıra'ati'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire 1389/1970). Tecvid ilminin kaideleriyle okuyuş hataları ve so-

Mahmûd
Halîl
el-Husarî